

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2021.54.167>
УДК 330.83(477) «18/19»
JEL: A11, A13, B10

Фещенко В.М., доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9403-6025>
e-mail: fvm7@ukr.net

НАУКОВО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ВЕРНАДСЬКОГО ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ВЧЕНОГО

Стаття присвячена дослідженню важливої, проте маловивченої сторінки наукової біографії І. Вернадського – його видавничої та публіцистичної діяльності. Розкрито, що засновані вченим щотижневий часопис «Экономический указатель» та додаток до нього – «Економист» впродовж восьми років були відкритою громадською платформою для дебатів щодо підготовки, проведення та наслідків аграрної реформи 1861 р., її ролі та умов звільнення селян від кріпацтва. На основі аналізу публікацій І. Вернадського аргументовано його розуміння селянської реформи як головного чинника ринкової трансформації економіки та пореформеного демократичного розвитку суспільства. Розкрито послідовну позицію вченого щодо необхідності ліквідації особистої залежності селян від поміщиків, запровадження приватного землеволодіння та розвитку підприємницьких відносин в аграрній сфері. Відображено різке протистояння І. Вернадського і захисників общинної форми господарювання; спростовано сутність селянського соціалізму, проповідуваного М. Чернишевським та його однодумцями. Натомість вченим відстоювалися засади капіталістичного розвитку виробництва та необхідності його індустріалізації, ліберальної зовнішньої торгівлі, що розглядалася як інструмент підвищення конкурентоспроможності галузей народного господарства та ефективний спосіб забезпечення міжнародної співпраці в різних сферах виробничої та науково-технічної діяльності.

У статті показано публіцистичну діяльність І. Вернадського як взірць вірного служіння ідеалам демократизму і прогресу, захисту вразливих верств населення, зокрема, селянства; опікування правами жінок та їх участі в суспільно-корисній праці. Надруковані на сторінках часопису праці відомих зарубіжних економістів і філософів свідчили про активну просвітницьку діяльність І. Вернадського та вагомий вплив ученого на становлення української економічної науки та методологічних засад класичної політичної економії.

Ключові слова: І. Вернадський, економічна наука, видавнича діяльність, аграрна реформа 1861 р., кріпацька залежність, община, капіталістична трансформація економіки, демократичні перетворення, ліберальна зовнішня торгівля, українська економічна думка, класична школа політичної економії.

Feshchenko V.

SCIENTIFIC AND PUBLISHING ACTIVITY OF IVAN VERNADSKY AS A REALIZATION OF HIS CIVIL POSITION

The article is devoted to research of an important page in the scientific biography of I. Vernadsky – his publishing and journalistic activities. It is revealed that the weekly journal «Economic Index» founded by the scientist and its appendix – «Economist» became a public platform for debate on the preparation and implementation of the agrarian reform of 1861, and on its role and conditions for the liberation of peasants from serfdom. Based on the analysis of Vernadsky's publications, the author considers his understanding of peasant reform as the main factor of market transformation of the economy and post-reform democratic development of society. Revealed the scientist's consistent position on the need to eliminate the personal dependence of peasants on landlords, on the introduction of private land ownership and on the development of entrepreneurial relations in the agricultural sector. The sharp confrontation between I. Vernadsky and the defenders of the communal form of management is reflected, when the scientist refuted the essence of peasant socialism preached by M. Chernyshevsky and his associates. Instead, the scientist promoted the principles of capitalist development of production, its industrialization, and liberal foreign trade. Liberalization was seen as a tool to increase the competitiveness of the national economy and an effective way to ensure international cooperation in various fields of production and scientific and technological activities.

The article shows the journalistic activity of I. Vernadsky as a model of faithful service to the ideals of democracy and progress, protection of vulnerable groups, in particular, the peasantry; care for women's rights and their participation in community service. The works of well-known foreign economists and philosophers published on the pages of "Economic Index" testified to the active educational activity of I. Vernadsky and his significant influence on the formation of Ukrainian economic thought and methodological principles of classical political economy.

Keywords: *I. Vernadsky, economic science, publishing, agrarian reform of 1861, serfdom, community, capitalist transformation of the economy, democratic transformations, liberal foreign trade, Ukrainian economic thought, Classical School of political economy.*

Постановка проблеми. Іван Васильович Вернадський (1821–1884), двохсотріччя від дня народження якого відзначає у цьому році наукова спільнота, – відомий український вчений-економіст, послідовник лібералізму та ідей класичної школи політичної економії, педагог, державний і громадський діяч. Його глибокі новаторські дослідження представлені у різних сферах економічної науки, і спектр цих досліджень ученого був вельми різнобічним. Серед них: «Критико-історичне дослідження про італійську політико-економічну літературу до початку XIX сторіччя» (1849), «Проспект політичної економії» (1852), «Нарис теорії потреб» (1852), «Завдання статистики» (1852), «Про зовнішню торгівлю» (1856), «Нарис історії політичної економії» (1858), «Про обмін і торгівлю» (1865) та інші. Саме ці праці як предметне поле вивчення інтелектуальної спадщини Івана Вернадського переважним чином представлені в сучасних історико-економічних монографічних дослідженнях, публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених, підручниках для вищих навчальних закладів та наукових розвідках молодих дослідників. Проте зазначені праці далеко не вичерпують багатого наукового доробку Івана Вернадського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать Івана Васильовича Вернадського та його наукова спадщина як одного з фундаторів економічної думки в Україні останнім часом все більшою мірою викликає інтерес науковців. У працях І.-С. Коропецького [1], С. Злупка [2], Л. Корнійчук [3], В. Базилевича [4] розкривається значущість новаторських ідей видатного українського вченого. Окремі грані історико-економічних досліджень І. Вернадського, його внесок у розробку проблем цінності, ринкового

розвитку пореформеного суспільства, питань еволюції аграрної сфери, освітньої діяльності тощо отримали висвітлення у дослідженнях Т. Гайдай [5], В. Осецького, Ю. Ущаровського [6], В. Фещенко [7], А. Маслової [8], Л. Вернигори, О. Курбет [9], а також у працях сучасних істориків О. Ковалевської [10], В. Короткого [11] та інших.

Дослідники справедливо зауважують про недостатнє висвітлення в науковій літературі життєвого шляху та інтелектуальних здобутків великого українського економіста середини XIX ст., пояснюючи цю ситуацію ідеологією радянських часів. Обстоювання принципів економічного лібералізму та критика І. Вернадським общинного землеволодіння стали причиною того, що вчений позиціонувався в радянських офіційних і наукових джерелах як «буржуазний економіст». Так, в «Українському Радянському Енциклопедичному Словнику» про вченого писалося, як про буржуазного економіста, який відверто захищав капіталізм і негативно ставився до соціалізму [12, с. 304]. Відомим представником буржуазної економічної думки Росії називав Івана Вернадського радянський історик-економіст Н. Цаголов [13, с. 441].

Звільнення від усталених радянських штампів та повернення постаті І. Вернадського в інтелектуальний простір сучасної економічної науки актуалізує дослідження творчості видатного вченого у всіх її проявах, зокрема, у видавничій сфері та публіцистичній діяльності.

Метою статті є розкриття теоретичного доробку І. Вернадського в царині наукової публіцистики, його організаторських та полемічних здібностей, послідовної громадянської позиції вченого щодо проведення та наслідків селянської реформи 1861 р., необхідності становлення ринкових відносин в країні, звільнення селян, розвитку ринку земельних ресурсів, індустріалізації виробництва, лібералізації соціально-економічного життя суспільства.

Виклад основного змісту дослідження. Науково-публіцистична та видавнича діяльність вченого є значно менш висвітленою на сьогодні, але при цьому досить вагомою сторінкою його багатогранної творчості. У цій сфері особливо яскраво проявилися здібності І. Вернадського як організатора, палкого полеміста і критика, літератора, редактора та популяризатора передових економічних ідей вітчизняних та західноєвропейських дослідників.

Будучи послідовником класичної школи політичної економії та високо оцінюючи внесок А. Сміта і, особливо, Д. Рікардо до скарбниці світової економічної теорії [14, с. 156], І. Вернадський не тільки аналізував теоретичні постулати західноєвропейських економістів, але й намагався використати їх для дослідження вітчизняної дійсності. Зокрема, на методологічному підґрунті визнання об'єктивності економічних законів доводив, що феодальні відносини в Росії необхідно усувати як архаїчні та неефективні, оскільки вони заважають індустріалізації країни, розвитку національного господарства та становленню капіталістичної системи господарювання.

Як відомо, у 50–60-х роках ХІХ ст. в економічній та соціально-політичній літературі розгорнулася гостра дискусія навколо питання про шляхи ліквідації кріпацтва, подолання залишків феодалізму в Росії та можливостей перебудови економіки країни на ринкових засадах. В обговоренні зазначених проблем брали активну участь відомі українські науковці того часу С. Подолинський, М. Зібер, М. Косовський, А. Антонович, М. Бунге, які своїми теоретичними розробками підготували ґрунт для подальшого вивчення цих актуальних для розвитку суспільства питань.

Активну участь у цій дискусії брав Іван Васильович Вернадський. Його наукова діяльність прийшлася саме на період феодальної кризи напередодні реформи 1861 р. та час зародження й розвитку капіталістичних відносин у 70–80-х роках ХІХ ст. Селянська реформа, таким чином, виявилася межею не лише між двома економічними системами – феодальною та капіталістичною, – але й певним водорозділом у наукових інтересах вченого. Якщо до відміни кріпацтва його увага була в основному зосереджена на вивченні докапіталістичних форм господарювання та критиці кріпосницьких відносин, то після прийняття царського маніфесту 1861 р. та законодавчих актів про звільнення селян від кріпацтва акцент у дослідженнях українського вченого, зберігаючи критичну оцінку наслідків реформи, істотно зміщується до проблем формування підприємницьких відносин в країні: їх генези та передумов виникнення, розвитку приватної ініціативи та переваг великої промисловості над дрібною, становлення земських банків та системи комерційного банківництва загалом, розвитку акціонерного капіталу, внутрішньої та зовнішньої торгівлі тощо.

Прихильник демократичних поглядів, І. Вернадський запропонував вельми ліберальний варіант скасування кріпацтва. Він висунув вимогу про ліквідацію особистої залежності селян від поміщиків, доводив необхідність звільнення селян разом із землею та недоцільність викупу селянами повинностей, виступав за повну приватну власність, в тому числі і селянську.

Свої думки з цього приводу вчений виклав у циклі статей, опублікованих у заснованому ним щотижневому журналі «Экономический указатель», який виходив за його редакцією впродовж 1857–1861 рр., змінюючи декілька разів назву («Указатель политико-экономический», «Указатель экономический, политический и промышленный») і був присвячений, як зазначалося на титульній сторінці його першого номеру «народному хозяйству и государствоведению» [15, с. 1]. До вказаного спеціалізованого економічного часопису І. Вернадським видавався також додаток – «Экономист» (1858–1864 рр.), який після закриття «Экономического указателя» виходив самостійним виданням, і в якому висвітлювалися актуальні питання тогочасної дійсності: підготовка аграрної реформи та умови ліквідації кріпацтва, законодавчі документи щодо реалізації положень реформи 1861 р., бачення перспектив розвитку сільського господарства в пореформений період, дискусійні питання взаємодії общинного та приватного землеволодіння, розвитку зовнішньої торгівлі, капіталістичної еволюції суспільства тощо.

Ідея організації власного видання зародилася у І. Вернадського під час його перебування у Москві, де він познайомився з відомим діячем освіти професором Т. Грановським і під впливом якого розпочав літературну діяльність. І. Вернадський друкував статті у літературно-політичному журналі «Русский вестник» і мріяв про створення власного часопису як публіцистичної платформи для висвітлення актуальних проблем соціально-економічного життя суспільства. З метою реалізації свого задуму вчений переїхав до Петербургу і там з допомогою першої дружини Марії Шигаєвої заснував вказаний економічний часопис, ставши одночасно його видавцем, редактором і вельми плідним автором.

Видавнича діяльність І. Вернадського виявилася не лише однією із багатьох сторінок в біографії вченого, а дуже важливою змістовною та емоційно насиченою частиною його життєвого шляху. «Экономический указатель» став платформою для відображення світоглядних позицій вченого, його ставлення до крі-

пацтва, бачення майбутнього країни тощо. Причому опубліковані матеріали були адресовані не лише для наукової спільноти, а для значно ширшого суспільного загалу: інтелігенції, журналістів, літераторів, студентства, прихильників певних соціально-політичних рухів тощо.

Економічний щотижневик виконував також просвітницьку й популяризаторську роль, знайомлячи наукове співтовариство з досягненнями західно-європейської суспільно-економічної думки. За допомогою дружини І. Вернадського, яка особисто долучилася до перекладів англо- та французькомовних наукових видань, останні ставали доступними для широкого кола вітчизняних дослідників та всіх зацікавлених. Але головне, що «Экономический указатель» став широкою платформою для висвітлення ситуації в країні щодо відміни кріпацтва та шляхів її подальшого економічного розвитку. Підкреслюючи роль вказаного часопису в суспільному житті, сучасний німецький дослідник Й. Цвайнерт зауважував, що це був *перший після «Статистического журнала»* (випуск якого обмежився всього декількома номерами) *спеціалізований російський економічний друкований орган* (виділено мною – В.Ф.) [16, с. 149].

Упродовж 1857–1861 рр. вийшло друком більше двохсот номерів «Экономического указателя» з висвітленням широкого кола злободенних проблем соціально-економічної дійсності Російської імперії. За деякими даними, вчений, який сам вів розділи: політико-економічний, фінансовий, статистичних оглядів, огляд нових політекономічних творів, опублікував більше 50 статей на актуальні теми політичної економії, статистики, торгівлі, фінансів і фінансової політики, кредиту, банків тощо [17, с. 112].

Пропонуючи своє бачення проблеми звільнення селянства, І. Вернадський як вчений, а також редактор вищезгаданого часопису розгорнув на його сторінках гостру полеміку з прибічниками общинної форми землеволодіння [18, с. 289–298]. Це була відповідь вченого на дискусію про общину, що розпочалася ще в 1857 р. на сторінках «Современника» на чолі з М. Чернишевським. Останній був палким прихильником общинної форми господарювання, розглядаючи общину як форму самобутнього шляху розвитку Росії та вбачаючи у ній головний осередок формування так званого «селянського соціалізму».

Іван Вернадський не поділяв соціалістичних ідей лідера російської селянської демократії так само, як не бачив у пропаго-

ваній ним общині прогресивної господарської форми. Через це, за висловом С. Злупка, М. Чернишевський вважав українського вченого своїм «першим противником». На сторінках «Экономического указателя» розгорнулася тривала і надзвичайно гостра дискусія щодо умов звільнення селян, шляхів пореформеного розвитку суспільства, місця і ролі в ньому селянської общини. До дебатів долучилися прибічники різних поглядів та переконань. І. Вернадський також виклав свої думки з цього приводу у цілому циклі статей, підготовлених для економічного часопису*.

Різкі критичні висловлювання на адресу урядових структур щодо підготовки та умов проведення селянської реформи, які містилися на сторінках журналу, часто ставали причиною того, що до «Экономического указателя» неодноразово поверталася увага Головного управління цензури, а І. Вернадський мусив захищати видання від закриття.

Як послідовник класичної школи політичної економії вчений стверджував, що відповідно до об'єктивних законів суспільного розвитку середньовічні відносини мають поступитися місцем підприємницьким формам господарювання. Полемізуючи з М. Чернишевським, В. Панаєвим, Д. Струковим та іншими adeptами общини, І. Вернадський намагався довести переваги конкурентних відносин, найманої праці і вже, виходячи з цього, аналізував економічну ефективність общинної і приватної форм власності, висловлюючись на користь останньої [19, № 30, с. 702–703]. Тим більше, що реформи сприяли активізації господарської діяльності звільнених селян, які після 1861 р. набули прав займатися, окрім сільського господарства, торгівлею, організацією промислових виробництв тощо. Вчений схвалював такі наслідки реформ, наполягаючи на подальшій лібералізації суспільного життя.

Разом з тим, аграрна реформа зберігала селянську общину, покладаючи на неї функції місцевої адміністрації, яка несла відповідальність за вчасну сплату селянами платежів та податків, виконання повинностей. В такий спосіб відбувалася консервація

* Вернадский И.В. Современный вопрос. *Экономический указатель* (ЭУ). 1857. № 7. С. 156-160; О поземельной собственности (Критику «Современника»). ЭУ. 1857. № 22, № 25, № 27, № 29; Крестьянское дело с научной точки зрения. *Указатель политико-экономический* (УПЭ). 1859. № 129. С. 571-577; Туман в крестьянском деле. УПЭ. 1859. № 131. С. 617; Против чего мы вооружаемся и чего желаем? (Автору «Общины» В.А. Панаеву). ЭУ. 1858. № 66. С. 289-298 та ін.

пережитків минулого, гальмування розвитку нових господарських форм, що викликало різку критику з боку І. Вернадського – яскравого представника ліберальної інтелігенції середини XIX ст. В цій критиці вчений обґрунтовував ідеї, що пізніше знайшли схвалення та реалізацію у столипінській аграрній реформі.

Для І. Вернадського важливою була також його національна ідентифікація. Вчений вирізнявся своїми проукраїнськими поглядами. І він, і дружина добре володіли українською мовою, про що у своїх спогадах писав син І. Вернадського – Володимир Вернадський, майбутній академік [4, с. 239–241]. У своїй багатій бібліотеці Іван Васильович мав зібрання українських книжок. Він підтримував зв'язки з багатьма діячами української культури: Т. Шевченком, М. Гулаком, П. Кулішем, М. Костомаровим, М. Максимовичем, Г. Квіткою-Основ'яненком, Х. Алчевською та іншими.

Український вчений добре знав декілька європейських мов, високо цінував європейську науку і культуру, натомість царське самодержавство вважав шкідливим для Росії пережитком минулого та виступав за обмеження самодержавної влади. Він був послідовним прибічником запровадження в Росії демократичного конституційного правління [20, с. 13].

Звідси стає зрозумілим несприйняття Іваном Вернадським соціалізму як економічного вчення та суспільно-політичного руху. Український економіст пов'язував виникнення соціалістичних ідей із зростанням пауперизму та існуванням примітивних общинних форм господарювання. «Соціалізм, – наголошував він, – є необхідне явище, яке наступає за пауперизмом, як усвідомленим убозством цілого класу народу; але тому природно, що де нема останнього, там нема ніякої небезпеки розповсюдження першого» [14, с. 221]. Він різко критикував «общинний соціалізм» М. Чернишевського, вважаючи, що соціалістичні ідеї не відповідають людській природі, в основі якої лежать не принципи зрівняльного розподілу, а природний потяг до приватної власності, суперництва, ринкового обміну, отримання прибутку тощо.

Після селянської реформи вчений однозначно стає на позиції захисту підприємницьких відносин, що зароджувалися в країні. Капіталізація поміщицьких і селянських господарств сприяла формуванню ринку вільнонайманої праці, розвитку різних форм підприємництва та приватного виробництва.

І. Вернадський виступає прибічником великого виробництва і капіталу, розуміючи, що великий капітал сприяє поділові праці

та застосуванню у господарстві машин, які в свою чергу підвищують ефективність праці та виробництва в цілому. Як засіб подолання феодально-кріпосницьких пережитків та відсталості Росії І. Вернадський розглядав розвиток машинного виробництва та запровадження його в різні галузі народного господарства. У зростанні промисловості вчений бачив важливу передумову розвитку капіталістичних відносин та розширення ринку [21, с. 108].

Позитивно оцінюючи процес концентрації капіталу та виробництва, він проте негативно ставився до великих земельних володінь, які знаходилися у власності поміщиків. На думку вченого, праця там була малопродуктивною. «Для продуктивності, – писав І. Вернадський, – централізація взагалі корисна, але володіння великими ділянками становить іноді перешкоду до більшого добробуту поселення». І далі підкреслював необхідність розвитку фермерського господарства та приватного землеволодіння. Вчений вважав, що для суспільства більш ефективним є «господарство в великих ділянках при окремому, роздібленому володінні» [22, с. 29]. Саме таким чином уявляв І. Вернадський розвиток аграрного сектору після реформи і саме в цьому бачив можливість його пристосування до капіталістичних методів господарювання.

Слід наголосити, що до питань про велике та дрібне виробництво, співвідношення між ними та роль у національному господарстві спостерігався неабиякий інтерес у науковій літературі 60-х років XIX ст. Більшість українських дослідників (Т. Степанов, С. Подолинський, М. Зібер, А. Антонович, а пізніше М. Бунге, В. Железнов, М. Туган-Барановський, Д. Піхно та ін.) в укрупненні виробництва вбачали не тільки одну з передумов розвитку підприємницьких відносин, а й характерну рису ринкового господарства. Великий капітал та велике виробництво як у промисловості, так і в сільському господарстві робили можливим підвищення темпів економічного зростання, науково-технічні зрушення, позитивні соціально-економічні перетворення тощо. Підтримуючи необхідність індустріалізації країни, розвиток великого промислового виробництва для утвердження нової, ринкової, системи господарювання, І. Вернадський, проте, застерігав проти негативного впливу цих процесів на навколишнє природне середовище.

На сторінках «Экономического указателя» та «Экономиста» знайшли відображення та першу апробацію праці І. Вернадсько-

го, які стали знаковими у його науковому доробку як вченого-економіста, зокрема, «Нарис теорії потреб» [19], «Значення політичної економії як науки» [23]. Поряд з аналізом теоретико-методологічних положень економічної науки І. Вернадський надавав великого значення прикладним питанням політичної економії, публікуючи у зазначених виданнях праці, присвячені проблемам статистики, фінансів, внутрішньої і зовнішньої торгівлі тощо.

З ліберальних позицій вчений аналізував розвиток зовнішньоторговельних зв'язків, наполягаючи на недоцільності та шкідливості протекціоністської політики, яку проводила Російська імперія. Перекоаний послідовник фритредерства, І. Вернадський критикував митний протекціонізм та високі ставки імпортерських тарифів, відкидав як необґрунтовану тезу, відповідно до якої продуктивні сили країни розвиваються швидше завдяки протекціоністським тарифам та політиці державної опіки національного підприємництва. Натомість, вчений вважав, що економічний розвиток країни відбувається пропорційно до зростання її зовнішньої торгівлі, а також, що організована на ліберальних засадах зовнішньоторговельна діяльність спонукає до підвищення конкурентоспроможності внутрішнього товаровиробника, сприяє розвитку співпраці між націями і народами, обміну господарським досвідом та культурними цінностями.

В «Экономическом указателе» І. Вернадський неодноразово звертався до проблеми, здавалось би, далекої від його професійних економічних інтересів, – проблеми захисту прав жінок. Під впливом першої дружини Марії Миколаївни Вернадської та за її авторства (про що свідчить збірник наукових праць, опублікований І. Вернадським після смерті дружини) на сторінках часопису побачили світ наукові розвідки «Свобода вибору жіночої праці», «Ще про жіночу працю» та інші, в яких проводилася думка про важливість участі жінки в суспільно-корисній праці, про існування таких робочих місць, де б жінка могла найефективніше проявити себе та заробляти самостійно на життя нарівні з чоловіками¹. М. Вернадська закликала жінок розвивати свої таланти, вчитися, не соромитися праці, в якій бачила основу для економічного звільнення жінок та запоруку становлення їхньої матеріальної незалежності від чоловіків.

¹ Собрание сочинений покойной М.Н. Вернадской, урожденной Шигаевой. Санкт-Петербург, 1862.

Висновки. Вивчення творчої спадщини вчених-економістів, які стояли біля витоків фундаментальної економічної науки в Україні, їхньої інтелектуальної біографії, громадської діяльності є важливою проблемою сучасних історико-економічних досліджень. Іван Васильович Вернадський належить саме до таких видатних особистостей вітчизняної економічної науки. Він зробив вагомий внесок у розвиток політичної економії, її історії та методологічних засад аналізу, становлення вітчизняної статистики і фінансової науки. Наукові праці І. Вернадського та його численні виступи на сторінках «Экономического указателя» з питань реформеного розвитку суспільства стали підґрунтям для досліджень еволюції ринкового типу господарства новою генерацією економістів кінця ХІХ – початку ХХ ст.: М. Туган-Барановським, В. Железновим, П. Фомінім, В. Левитським, С. Булгаковим, К. Воблим, М. Бернацьким, Т. Осадчим, Л. Яснопольським та ін.

Науково-публіцистична діяльність І. Вернадського – важлива сторінка в житті вченого. Вона продемонструвала його талант як організатора, науковця, послідовного полеміста і просвітителя. Завдяки Івану Васильовичу, його вмінню об'єднувати навколо себе однодумців, відчувати найбільш болючі проблеми суспільного розвитку та знаходити нищівні аргументи для своїх опонентів засновані І. Вернадським «Экономический указатель» та «Экономист», які регулярно виходили протягом майже восьми років, перетворилися на фахову та громадську платформу обговорення злободенних суспільно-економічних проблем країни, перспектив її ринкового розвитку, становища найбільш вразливого і найбільш залежного класу суспільства – селянства. Публікації на сторінках часописів стали вагомим внеском у справу поширення прогресивних ідей у суспільстві (щодо жіночої праці, становлення нових форм господарювання, розвитку підприємницької ініціативи). Публіцистичні напрацювання вченого до сьогодні зберігають свою наукову цінність та потребують більш детального вивчення сучасними дослідниками.

1. Коропецький І.-С. Українські економісти ХІХ століття та західна наука. Київ: Либідь, 1993. 192 с.
2. Злупко С.М. Економічна думка України (від давнини до сучасності): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2000. 495 с.
3. Корнійчук Л.Я. Історія економічної думки України: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2004. 431 с.

4. І. Вернадський. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні / за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2009. 862 с.
5. Гайдай Т.В. Розробка І.В. Вернадським теорії та історії політичної економії / І. Вернадський. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні; за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2009. С. 277-298.
6. Ущаповський Ю.В. Еволюція теорії цінності в українській економічній думці (від давнини до початку ХХ століття): наук. видання. Житомир: ЖІТІ, 2002. 268 с.
7. Фещенко В.М. Дослідження проблем становлення та розвитку ринкового господарства в працях економістів України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: монографія. Київ: КНЕУ, 2003. 187 с.
8. Маслов А.О. Дослідження аграрних проблем у творчості І.В. Вернадського / І. Вернадський. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні; за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2009. С. 342-360.
9. Курбет О.П. Економіст Іван Вернадський як предтеча української академічної науки. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2018. Вип. 51. С. 58-77. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2018.51.058>.
10. Ковалевська О. Видатний вчений, освітянин, громадський діяч. *Вісник НАН України*. 2001. № 5. С. 58-63.
11. Базилевич В.Д., Короткий В.А. Економіст Іван Васильович Вернадський. Київ: Знання. 2012. 59 с.
12. Український радянський енциклопедичний словник: у 3 т. / гол. ред. М.П. Бажан. 1-е вид. Київ: УРЕ АН УРСР, 1966. Т. 1. 856 с.
13. История русской экономической мысли. Т. 1. Эпоха феодализма. Ч. 2. 1800-1861 гг. / Под ред. чл.-корр. АН СССР А.И. Пашкова. Москва: Изд-во социально-экономической литературы, 1958. 871 с.
14. Вернадский И.В. Очерк истории политической экономии. Санкт-Петербург, 1858. 224 с.
15. Экономический Указатель. 1857. № 1.
16. Цвайнерт И. История экономической мысли в России. 1805-1905 / пер. с нем. Л.И. Цедилина; под науч. ред. В.С. Автономова. 2-е изд. Москва: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2008. 410 с.
17. Фінанси. Бюджет. Податки. Національна та міжнародна термінологія: Науково-енциклопедичне видання / за ред. Т.І. Єфименко. У 3-х т. Т. 1. 621 с.
18. Вернадский И.В. Против чего мы вооружаемся и чего желаем? (Автору «Общины» В.А. Панаеву). *ЭУ*. 1858. № 66. С. 289-298.

19. И.В. (Вернадский И.В.). Очерк теории потребностей. *Экономический Указатель*. 1857. №№ 21, 22, 23, 26, 28, 30.
20. Баландин Р.К. Вернадский: жизнь, мысль, бессмертие. 2-е изд., доп. (К 125-летию со дня рождения). Москва: Знание, 1988. 208 с.
21. Шторх Г. Курс политической экономии или изложение начал, обусловливающих народное благоденствие / пер. под ред. и с заметками И.В. Вернадского. Т. 1. Санкт-Петербург, 1881. 304 с.
22. Вернадский И.В. Проспект политической экономии. Санкт-Петербург, 1858. 64 с.
23. Вернадский И.В. Значение политической экономии как науки. *Экономист*. 1862. Т. V. Кн. 9. Разд. I. С. 1-8.

References

1. Koropecky, I.-S. (1993). Ukrainian economists of the XIX century and Western science. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
2. Zlupko, S.M. (2000). Economic thought of Ukraine (from olden time to the present). Lviv. LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
3. Korniychuk, L.Ya. (2004). History of the Ukrainian Economic Thought: A Textbook. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Bazylevich, V. (Ed.). (2009). I. Vernadsky. Roots. Creative Heritage in the Context of the History of Economic Thought in Ukraine. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Gaidai, T. (2009). I.V. Vernadsky's development of the theory and history of political economy / I. Vernadsky. Roots. Creative Heritage in the Context of the History of Economic Thought in Ukraine. Kyiv: Znannia, 277-298 [in Ukrainian].
6. Ushchapovskyi, Ju.V. (2002). Evolution of the theory of value in Ukrainian economic thought (from olden time to the beginning of the XX century). Zhytomyr: ZHITI [in Ukrainian].
7. Feshchenko, V.M. (2003). Research of problems of genesis and development of market economy in works of economists of Ukraine of the second half of the XIX – the beginning of the XX century. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
8. Maslov, A. (2009). Research of the agrarian problems in I.V. Vernadsky's works / I. Vernadsky. Roots. Creative Heritage in the Context of the History of Economic Thought in Ukraine. Kyiv: Znannia, 342-360 [in Ukrainian].
9. Kurbet, O.P. (2018). Economist Ivan Vernadsky as the forerunner of Ukrainian academic science. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy - History of Economics and Economic*

- Thoughts of Ukraine*, 51, 58-77. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2018.51.058> [in Ukrainian].
10. Kovalevska, O. (2001). An outstanding scientist, educator, public figure: May 24 – 180 years since the birth of I.V.Vernadskyi. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrayiny - Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5, 58-63 [in Ukrainian].
  11. Basylevych, V.D., Korotkyi, V.A. (2012). Economist Ivan Vernadskyi. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
  12. Ukrainian Soviet encyclopedic dictionary. (1966). Vol. 1. P. 304. Kyiv: URE AN URSS [in Ukrainian].
  13. The history of Russian economic thought. (1958). Vol 1. The age of feudalism. Part 2. 1800-1861. Moscow: Izd-vo sotsialno-ekonomicheskoy literatury [in Russian].
  14. Vernadsky, I. (1858). An overview of the history of political economy. St. Petersburg [in Russian].
  15. *Ekonomicheskyy ukazatel - The Economic index*. (1857), 1 [in Russian].
  16. Zweynert, J. (2008). History of Economic Thought in Russia. 1805-1905. Moscow: Izd. Dom GU VShE [in Russian].
  17. Finances. Budget. Taxes. National and international terminology. (2013). Vol. 1. Kyiv [in Ukrainian].
  18. Vernadsky, I.V. (1858). What are we armed against and what do we want? (To the author of the Community V.A. Panaev). *Ekonomicheskyy ukazatel - The Economic index*, 66, 289-298 [in Russian].
  19. I.V. (Vernadsky, I.V.). (1857). An overview of theory of needs. *Ekonomicheskyy ukazatel - The Economic index*, 21, 22, 23, 26, 28, 30 [in Russian].
  20. Balandin, R.K. (1988). Vernadsky: life, thought, immortality. Moscow: Znanie [in Russian].
  21. Storch, H. (1881). Course in political economy or exposition of the principles which determine the prosperity of nations. I.V. Vernadsky (Ed.). Vol. 1. St. Petersburg [in Russian].
  22. Vernadsky, I.V. (1858). Political Economy Prospectus. St. Petersburg [in Russian].
  23. Vernadsky, I.V. (1862). The Significance of Political Economy as a Science. *Ekonomist - The Economist*, 9 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 10 липня 2021 р.